

Øyvind Soldal Rasmussen

I skyggesiden av livet

En analyse av sykdom som grunnlag for dannelse
i Thomas Manns *Trolldomsfjellet*

Bacheloroppgave i Allmenn litteraturvitenskap

Veileder: Siv Gøril Brandtzæg

Juni 2022

Øyvind Soldal Rasmussen

I skyggesiden av livet

En analyse av sykdom som grunnlag for dannelse i
Thomas Manns *Trolldomsfjellet*

Bacheloroppgave i Allmenn litteraturvitenskap
Veileder: Siv Gøril Brandtzæg
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

Kunnskap for en bedre verden

Innholdsfortegnelse

<u>I.</u>	Det «sykdommelige» trolldomsfjellet: En introduksjon til Thomas Manns verk	2
<u>II.</u>	Mellom dødelighet og sensualitet: En metodisk og teoretisk inngang til sykdom og dannelse i <i>Trolldomsfjellet</i>	5
<u>III.</u>	«Her endrer man sine oppfatninger»: Reise, akklimatisering og sykdom som grunnlag for Castorps dannelse	8
<u>IV.</u>	Den henrivende fru Chauchat: Kjærlighet og frihet som et sentrum i Castorps dannelse	14
<u>V.</u>	«Mennesket er herre over motsetningene»: Gralsøken, idésyntesen og dannelsens toppunkt i «Sne»	21
<u>VI.</u>	Opphøyelse eller forfall? En konklusjon og en kort vurdering av dannelsens endepunkt.....	28
<u>VII.</u>	Litteraturliste	30

I. Det «sykdommelige» trolldomsfjellet: En introduksjon til Thomas Manns verk

Rammeverket og premisset til romanen *Trolldomsfjellet* (*Der Zauberberg*, 1924) av Thomas Mann (1875 – 1955) er enkelt: En lite merkverdig, ung mann ved navn Hans Castorp reiser til sanatoriet Berghof i Davos, høyt oppe i Alpene, for å besøke sin syke fetter Joachim Ziemssen. Besøket er planlagt å vare i tre uker, men når Castorp selv blir syk ender det opp med å strekke seg ut til syv år. Fortellingen som ligger innenfor dette rammeverket, er imidlertid alt annet enn enkel. Snarere er det et komplekst verk som i imponerende omfang skildrer og diskuterer store idéstrømninger rundt temaer som liv og død, kropp og sjel, moralitet og frihet, sykdom og friskhet, menneskelighet og tid. Det er få deler – hvis noen – av *Trolldomsfjellet* som framstår vilkårlig satt sammen; alt virker å kunne ses i relasjon til noe annet, en egenskap som gjør romanen uuttømmelig og fascinerende hundre år etter dens utgivelse.

Diskusjonen av disse store overordnede temaene skjer med protagonist Hans Castorp som et ubestridelig midtpunkt, ofte med han som enten deltakende eller tilskuer i diskusjonen. I begynnelsen er Castorp en lite bemerkelsesverdig ingeniørstudent og oppfostret på tyskborgerlige verdier og skikker, men møtet med sanatoriet endrer ham: Han møter nye levemåter, nye holdninger, nye mennesker, og gjennom dem utvikler han nye idéer.

Karaktergalleriet i romanen er stort, men ikke uoverkommelig, og det kan reduseres til enkelte sentrale karakterer som spiller en særlig viktig rolle i Castorps opphold på sanatoriet. Castorp stifter bekjentskap med den italienske litteraten Lodovico Settembrini, en ambisiøs, stolt, men naiv humanist som kjemper for sivilisasjonens fremskritt. Klavdija Chauchat står fram særlig i første halvdel av romanen som Castorps store kjærlighetsinteresse, en henrivende, men skjødesløs kvinne han fascineres av og beundrer på avstand. Også Castorps fetter Joachim spiller en sentral rolle, en aspirerende løytnant som er pliktoppfyllende og trofast, men forhindret av sin sykdom. Den kyniske og kunnskapsrike overlegen på sanatoriet hoffråd Behrens, hans psykoanalytiske assistent doktor Krokowski, Settembrinis beinharde debattmotstander Leo Naphta, den rike drukkenbolten Mijnheer Peeperkorn: Listen fortsetter, og alle har de en viss påvirkning på Castorp under hans syvårige opphold.

Karaktergalleriet virker i en forstand å styrke under tanken om *Trolldomsfjellet* som en «intellectual novel» eller idéroman, en betegnelse om romanen Henry Hatfield kort diskuterer

i sitt oppsummerende essay om de mest utbredte forståelsene av *Trolldomsfjellet*.¹ Hver karakter virker å representere et sett med idéer, en strømning eller en ideologi, som de gir fysisk form gjennom sine replikker eller væremåte. Men, som Hatfield sier, idéene «are essential, but the human factor is central.»² Med sine menneskelige feil og usikkerheter, framstår karakterene som mennesker med idéer heller enn idéer gitt menneskeform. I en annen forstand kan romanen tolkes som en tidsroman (*Zeitroman*), siden tiden selv er et så sentralt diskusjonspunkt for både fortellerstemmen og karakterene, samtidig som «the effects brought about by time in this novel render it an active force, almost a character.»³ I tillegg er det unektelig et historisk aspekt ved romanen, særlig med slutten i delkapittelet «Tordenbrak», der Castorp har meldt seg inn i den tyske hæren for å kjempe i første verdenskrig.

Resepsjonen til *Trolldomsfjellet* og forskningen rundt romanen er svært omfattende. Av de mest toneangivende retningene i forskningen kan man trekke fram de autobiografiske kildestudiene, som særlig har benyttet seg av de mange brevene og notatene skrevet av Mann opp gjennom årene. Mange har valgt å ta utgangspunkt i Thomas Manns politiske utvikling, da særlig det lange verket *Reflections of a Nonpolitical Man* (1918), en diskusjon rundt bl.a. politisk litteratur, rasjonalisme og romantiske verdier. I forlengelse av *Reflections* ser mange *Trolldomsfjellet* opp imot den politiske tilstanden i Tyskland under og etter første verdenskrig, som en kommentar på krigen og staten. Av formelle analyser har Manns bruk av ironi og ledemotiv i narrativet vært hovedfokuset. Til slutt skal vi nevne at mye av resepsjonen har søkt å sette Manns roman i en litteraturhistorisk kontekst, ofte med utgangspunkt i Goethes påvirkning på Mann eller *Trolldomsfjellet* som en dannelsesroman (*Bildungsroman*).⁴

Å diskutere alle de ulike fortolkningene av *Trolldomsfjellet* ville gått langt utover omfanget til denne oppgaven. Derfor vil størsteparten av denne oppgaven være mine egne lesninger av romanen, som suppleres der det er nødvendig med relevant teori. Det er særlig to aspekter ved *Trolldomsfjellet* jeg vil vektlegge i min lesning: *Trolldomsfjellet* som dannelsesroman, og som sykdomslitteratur.

Betegnelsen dannelsesroman «kjennetegnes av at helten både i bokstavelig og mental forstand foretar en reise som markerer at hjemmemiljøet forlates for en større verden – som på

¹ Hatfield, Henry. «The Magic Mountain». I *Perspectives and Personalities*. Ralph Ley, Maria Wagner, Joanna M. Ratych, og Kenneth Hughes (red.), 135-155. Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1978. s. 3

² Hatfield, «The Magic Mountain», s. 3.

³ Hatfield, «The Magic Mountain», s. 2

⁴ Boasson, Frode Lerum. *Mellom frafall og fornuft: En undersøkelse av det humanes problem i Thomas Manns Trolldomsfjellet*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen. 2008.

sin side byr på både utfordringer og skuffelser».⁵ Personen blir dannet ved at inntrykkene fra den store verden virker inn på personlighetsutviklingen, man modnes for å «kunne inngå i samspill med samfunnet rundt seg.»⁶ Goethes roman *Wilhelm Meisters læreår* (1796) regnes som opprinnelsen til den klassiske dannelsesromanen. I *Trolldomsfjellet* er det Hans Castorp som er dannelsesobjektet; gjennom oppholdet på sanatoriet virker tankevirksomheten hans å utvikle seg, strekke seg til ukjente områder, og ta læring fra inntrykkene han får. Hvorvidt Castorps dannelse er en parodi på den typiske dannelsesromanen (et forfall heller enn en utvikling) eller tilviser en seriøs intellektuell utvikling i den unge tyskeren, er ambivalent i romanen og omstridt blant kritikere.⁷

I alle de mangfoldige og eksistensielle temaene i *Trolldomsfjellet* kan det være lett å glemme at det er sykdom romanen først og fremst handler om. Det er Joachims tuberkulose som bringer Castorp opp til sanatoriet, og på sanatoriet omgås han nærmere sykdommen enn han noen gang har gjort i sitt liv. Sykdom er scenen som *Trolldomsfjellet* utspiller seg på, et felles bindepunkt mellom alle karakterene.

Denne oppgaven ønsker å undersøke forholdet mellom dannelse og sykdom i *Trolldomsfjellet* ved å se på hvilken rolle sykdom spiller for dannelsen til Hans Castorp. Hvordan påvirker Castorps erfaringer og inntrykk av sykdom hans personlige utvikling? For å ikke sprengne rammen til denne oppgaven vil jeg her begrense meg til tre nærlesinger av et utvalg scener i *Trolldomsfjellet* som tydeliggjør funksjonen sykdom har i romanen. Utgangspunktet for disse nærlesningene er et spørsmål om hvordan man skal forstå sykdom som fenomen, hva det innebærer å bli syk. I det følgende kapittelet legger jeg et metodisk grunnlag for sykdomsforståelse ved hjelp av Michel Foucault og Susan Sontag, som analysene skal bygge videre på. I tillegg vil jeg i analysene supplere med Gérard Genettes narrative begrep og Friedrich Nietzsches begreper om det apollinske og det dionysiske der det er hensiktsmessig.

⁵ Haarberg, Jon, Tone Selboe og Hans Erik Aarset. *Verdenslitteratur: Den vestlige tradisjonen*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007. s. 381.

⁶ Haarberg, m.fl., *Verdenslitteratur*, s. 381.

⁷ Ridley, Hugh. *The Problematic Bourgeois: Twentieth-Century Criticism on Thomas Mann's Buddenbrooks and The Magic Mountain*. Columbia: Camden House, 1994. Ridley gir her en grundig gjennomgang av de mest dominerende lesningene av *Trolldomsfjellet*, hvor noe sentreres rundt betydningen av Castorps dannelse. Denne oppgaven vil heller fokusere på sykdommens rolle i dannelsen, for å ikke utvide oppgaven ytterligere.

II. Mellom dødelighet og sensualitet: En metodisk og teoretisk inngang til sykdom og dannelse i *Trolldomsfjellet*

Når de syke har forstått grunnlaget for kurregimet kan en gå over til den positive terapi, å bedre alle kroppsorganers yteevne, – dvs. gjennom frisk luft, næringsrik mat og bevegelse. Men de tuberkuløse er sangvinske helt til eksess, perverse i tankegangen når det gjelder egen sykdom.⁸

Sitatet er hentet fra Dag Skogheims bok *Sanatorieliv* (2001), en kartlegging av den kulturelle historien til tuberkulosesanatoriene. Ordene tilhører Hermann Brehmer, den tyske legen som etablerte den første sanatorieinstitusjonen for kun tuberkuløse i Görbersdorf på slutten av 1850-årene, og som tok i bruk fjelluft, mye næring og strenge hvilerutiner som behandling for sykdommen. Sanatorielivet slik det skildres hos Skogheim er slående likt det man finner i *Trolldomsfjellet*.

Sanatorieinstitusjonen kan forstås som en *biopolitisk teknologi*, med idéhistorikeren Michel Foucault sine begreper. Biopolitikk betegnes av Foucault som en utøvelse av makt med hensikten å regulere populasjoner i en ønsket retning, «the birth rate, the mortality rate, longevity, and so on».⁹ Helseinstitusjoner er måter å utøve biomakt på, ved at de forsøker å regulere sykdomsforekomst og bedre folkehelse slik at dødsraten synker, forventet levealder øker, osv. Et særlig viktig poeng hos Foucault er at medisin er normativt: «Medicine is a power-knowledge that can be applied to both the body and the population, both the organism and biological processes, and it will therefore have both disciplinary and regulatory effects.»¹⁰ Helsevesenets inngripen i individet og reguleringen av befolkningen medfører en normaliserende effekt som etablerer det å være frisk som noe *normalt*, mens det å være syk blir *unormalt*, noe man ønsker å regulere vekk og som individet må disiplineres for (ved å bli innlagt på sykehus/sanatorium).

Betegnelsen av sykdom som «unormalt», eller et avvik fra normalen, skaper et skille mellom friske og syke som to egne folkegrupper i samfunnet. Sanatorier og sykehus er forsterkende faktorer i denne oppfatningen – å bli syk er en hendelse, noe som griper inn i livet og forstyrrer det fra sin normaltilstand. Eller slik Susan Sontag skriver det i innledningen til *Illness as Metaphor* (1978):

⁸ Skogheim, Dag. *Sanatorieliv: Fra tuberkulosens kulturhistorie*. Oslo: Tiden, 2001. s. 102.

⁹ Foucault, Michel. «*Society Must Be Defended*»: *Lectures at the Collège de France, 1975-76*. Oversatt av David Macey. New York: Picador, 2003. s. 243.

¹⁰ Foucault, «*Society Must Be Defended*», s. 252.

Illness is the night-side of life, a more onerous citizenship. Everyone who is born holds dual citizenship, in the kingdom of the well and in the kingdom of the sick. Although we all prefer to use only the good passport, sooner or later each of us is obliged, at least for a spell, to identify ourselves as citizens of that other place.¹¹

Fordi sykdom, for mange, er en uvant og ukjent tilstand, og særlig i tilfelle med sykdommer som har ukjente årsaker eller opphav, vil man slite med å sette ord på denne «skyggesiden» av livet. Dette gir opphav til ulike metaforer og forestillinger som svermer rundt de forskjellige sykdommene, assosiasjoner knyttet til sykdom som det ikke nødvendigvis er noen påviselig sammenheng mellom. Skogheim skildrer bl.a. at «kvinnemelk, arsenikk, ammoniakk, kvikksølv, kreosot, astrologi»¹² og mye mer ofte ble prøvd som behandlingsmetode for tuberkulose, uten vitenskapelig grunnlag. I essayet sitt kartlegger Sontag de mange utbredte forestillinger som har eksistert (og til en viss grad eksisterer) rundt tuberkulose. Hun skriver at sykdommen var tosidig:

What once made [tuberculosis] seem so ‘interesting’ – or, as it was usually put, romantic – also made it a curse and a source of special dread [...] [It] was understood as a disease that isolates one from the community. However steep its incidence in a population, TB – like cancer today – always seemed to be a mysterious disease of individuals, a deadly arrow that could strike anyone, that singled out its victims one by one.¹³

Sontag viderefører her Foucaults tanker om medisin og helse – individet tilhører plutselig de tuberkuløse, heller enn de friske og normale. Denne hendelsen var for den syke både fryktelig, fordi det kunne være dødelig og stigmatiserende, og romantisk, fordi den gjorde individet særegent, adskilt og interessant. Tuberkulose var på samme tid en fattigdommens sykdom og kunstnerens, den rammet de sensuelle, kreative og lidenskapelige. Å bli syk med tuberkulose betydde rundt 1907, da Castorp selv besøker sanatoriet, å identifisere seg selv med disse forestillingene. På den ene siden var det fryktelig smertefullt og dødelig, på den andre var det individualiserende, en bekreftelse av ens kreativitet, eller en *opphøyelse* til en mer sensuell og romantisk sfære.

¹¹ Sontag, Susan. *Illness as Metaphor & Aids and its Metaphors*. London: Penguin Books, 1991. s. 3.

¹² Skogheim, *Sanatorieliv*, s. 41.

¹³ Sontag, *Illness as Metaphor*, s. 38-39.

Sykdom som et avvik fra normalen, og dermed som en kilde til metaforer og forestillinger, medfører en identifikasjonsprosess når den friske blir syk. Dette gir oss et grunnlag for å diskutere sykdommen i *Trolldomsfjellet*: Hvilken rolle spiller Hans Castorps sykdom i hans utvikling, hans *dannelse*, på sanatoriet? Hvordan former og påvirker den hans personlighetsutvikling opp gjennom årene? Og hvilke nye innsikter og oppfatninger fra «de sykes kongerike» sitter han igjen med når oppholdet avsluttes? Dette blir utgangspunktet for vår analyse, og vi begynner i begynnelsen – med reisen til de sykes kongerike.

III. «Her endrer man sine oppfatninger»: Reise, akklimatisering og sykdom som grunnlag for Castorps dannelse

Trolldomsfjellet begynner med at Hans Castorp reiser for å besøke sin tuberkuløse fetter Joachim på sanatoriet Berghof i høyfjellene:

«God dag, du, bare stig ut»; og da [Castorp] så ut, sto Joachim selv på perrongen under vinduet hans, i brun ulster, uten noe som helst på hodet, og så friskere ut enn noensinne. Han lo og gjentok: «Kom bare ut du, ikke sjener deg!» «Men jeg er jo ikke fremme ennå,» sa Hans Castorp forfjanset og fremdeles sittende. «Joda, du er fremme. Dette er Dorf. Det er kortere til sanatoriet herfra. [...]»¹⁴

Dette besøket er planlagt å vare i tre uker. Men tiden går, Hans Castorp blir syk selv og innlagt på sanatoriet sammen med fetteren sin. Før han vet ordet av det, har to år gått; fetteren har reist hjem igjen, og Castorp sitter igjen alene på sanatoriet hvor han egentlig kun var en besøkende. Kort tid etter at Joachim reiser kommer onkelen James Tienappel på besøk hos Castorp:

Sinoberrød, uten hatt, i bare dress, sto han ved siden av perrongen da det lille toget rullet inn, sto under vinduet til sin slektning og oppfordret ham til å bare komme ut, for nå var han framme. Konsul Tienappel [...] steg ut av kupeen, muntert overrasket, [...] hilste på [Hans Castorp] idet han uttalte sin store tilfredshet med hvor fremragende han så ut.¹⁵

Disse to scenene utspiller seg to år fra hverandre i bokens narrativ, men er praktisk talt identiske. Kun rollebesetningen har endret seg: Hans Castorp går fra å være pasientens besøkende til pasienten som får besøk. Både Castorp og Tienappel avlegger besøkene sine med hensikt om å holde det kort, utålmodige etter å utføre sitt oppdrag slik at de kan komme seg hjem igjen og fortsette lavlandets planlagte hverdag. Besøket Tienappel avlegger nevøen på sanatoriet, fungerer på denne måten som en direkte avspeiling av nevøens egen ankomst to år før, med unntak av besøkets utfall: Der Tienappel reiser, uanmeldt og i all hast, fra sanatoriet etter åtte dager, blir Hans Castorp værende i til sammen syv år.

¹⁴ Mann, Thomas. *Trolldomsfjellet*. Oversatt av Per Qvale. Oslo: Gyldendal, 2005. s. 11.

¹⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 424.

Tienappels besøk har en narrativ funksjon. Utfra den narratologiske teorien til Gérard Genette, fortelles størsteparten av *Trolldomsfjellet* med intern fokalisering fiksert gjennom Castorp. Fortelleren gjengir altså Castorps egne tanker og inntrykk, med unntak av enkelte passasjer der fortelleren blir selvstendig og kommer med egne bemerkninger om Castorp (ekstern fokalisering).¹⁶ I «Avvist angrep», delkapittelet der Tienappel besøker sanatoriet, endrer fokaliseringsseg. Fokaliseringsseg er ikke lenger fiksert gjennom Castorp, men utvider seg til å fortelle gjennom onkelen også. Det blir altså introdusert et nytt perspektiv, et nytt sett med øyne som kan se, bedømme og reflektere rundt hva som foregår på sanatoriet. Ikke minst betyr det et nytt tredjepersonsperspektiv som kan berike vår oppfatning av Castorp med sine inntrykk og oppfatninger av den unge tyskeren. Onkel Tienappel har ikke sett Castorp siden han reiste til sanatoriet, og det blir fort klart at Hans Castorp som besøker og Hans Castorp som pasient ikke er samme person. Sanatorielivet har endret ham.

Som besøker i begynnelsen av *Trolldomsfjellet* er Hans Castorp med på å etablere skillet som separerer to vidt forskjellige sfærer: lavlandet, der han selv kommer fra, og det fremmede høylandet, hjemmet til de tuberkuløse. Skillet kan ses analogt med Sontags to «kongeriker» som utgjør mennesketilværelsen: Lavlandet er det friske kongeriket, der man lever i den oppfattede normale tilværelsen som frisk person, mens høylandet blir det syke kongeriket, et sted syke (og dermed «unormale») mennesker flyttes til på grunn av sine avvik fra normaltstanden. Når Castorp ankommer sanatoriet, er det til en verden bestående av mennesker som grunnleggende er annerledes fra ham selv, unormale på grunn av sykdommen deres.

Det fins imidlertid en ekstra dimensjon til begrepene «høylandet» og «lavlandet», en geografisk og fysisk betydning som utvider Sontags metaforiske «kongeriker». Mellom lavlandet og høylandet ligger det kupert terreng, bratte stigninger, og et ekstremt klimaskifte. Å reise til høylandet er i det hele tatt en omfattende prosess for Hans Castorp, med flere togbytter og en utstrekning over flere dager. Det geografiske skiftet, sammen med innsatsen og planleggingen som kreves for å komme fram, gjør høylandet vanskelig å reise til, og dermed mer utilgjengelig for folk i lavlandet. Dette fører til at høylandet og lavlandet ytterligere isoleres som to ulike sfærer, hvor begge sfærene sliter med å påvirke hverandre: De syke i høylandet sitter fast i sanatorieinstitusjonen, mens de friske i lavlandet holdes tilbake på grunn av røft klima og omfattende reisevei.

¹⁶ Genette, Gérard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Oversatt av Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press, 1980. s. 189-190. *Trolldomsfjellets* fokalisering gir også fortelleren mulighet til å ta ironisk distanse til karakterer og hendelser, som romanen er særlig kjent for.

Med andre ord er ikke høylandet og lavlandet bare to forskjellige deler av samme samfunn, men nesten fullstendig separerte sosiale sfærer som ikke innvirker på hverandre. De eksisterer nærmest hver for seg. Oppfatningen om at det normale er å være frisk blir på denne måten utfordret, jamfør Foucault sine teorier om normalisering; på sanatoriet er tvert imot normen å være syk. Lavlandets friske mennesker mister muligheten til å utøve innflytelse, til å etablere sin friskhet som det normale på grunn av utilgjengeligheten til sanatoriet, og det oppstår derfor en ny norm blant pasientene i den isolerte sanatoriesfæren. Og fordi normen endrer seg, endrer den sosiale kulturen seg. Det er ikke bare snakk om et sanatorium høyt oppe i fjellene: Det er en egen, hermetisk sosial sfære.

Hilde Bondevik og Knut Stene-Johansen utforsker dette skillet i *Sykdom som litteratur* (2011). Om reisen fra det friske lavlandet til det syke høylandet skriver de: «[S]ykdommen vil medføre en isolasjon og marginalisering som skaper et nytt fokus, og reisen kunne fremstå som en bevegelse bort fra det faste sted, hverdagen og dens plikter».¹⁷ Sykdom og reise kan anses som paralleller i hvordan de, rettet mot individets identitet, medfører en «erfaring av endring».¹⁸ Reisen til sanatoriet er en sosial overgang, både i form av reisen i seg selv, men også den nye kulturen denne sykdomssfæren tilbyr.

Når Hans Castorp ankommer sanatoriet, foretar han dermed en overgang fra å være normal i lavlandet til å være unormal i høylandet, en overgang som blir særlig tydelig i samtalene mellom Joachim og Castorp. Ved ankomsten bemerker Castorp hvor godt fetteren ser ut, og foreslår nærmest som en selvfølge at Joachim blir med ham hjem igjen etter at de tre ukene har passert. Til det svarer Joachim:

«Nå, bare vent, du er jo knapt nok ankommet. Tre uker er riktignok ingenting for oss her oppe, men for deg, som bare er på besøk og som bare skal bli i tre uker, for deg er det jo massevis av tid. [...] det går nok ikke så helt flott med meg, du, 'hjemme om tre uker', det er slike ideer nedenfra.»¹⁹

Joachim er ikke frisk, tvert imot har han blitt pålagt et halvt år til med behandling på sanatoriet, til Castorps forbauselse og uforståelighet. «Et halvt år? Du har jo allerede vært her i nesten et halvt år! Så god tid har man da ikke –!»²⁰ Tidsforståelsen til Castorp stemmer ikke overens med hvordan tid oppfattes på sanatoriet. For ham er tre uker lenge, men i

¹⁷ Bondevik, Hilde og Knut Stene-Johansen. *Sykdom som litteratur: 13 utvalgte diagnoser*. Oslo: Unipub, 2011. s. 137.

¹⁸ Bondevik og Stene-Johansen, *Sykdom som litteratur*, s. 137.

¹⁹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 12.

²⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 13.

sanatorieverden, preget av ensformige og strengt regulerte dager, glir tiden sammen. Den er langdryg og kort, den virker å vare evig, men er forbigått på et blunk. «'Her omgås de med tiden så det ikke er til å tro. Tre uker er som én dag for dem. Bare vent å se. Det kommer du snart til å erfare,' sa [Joachim] og la til: 'Her endrer man sine oppfatninger.'»²¹ På flere tidspunkt i løpet av turen til sanatoriet fra stasjonen benytter Joachim seg av nye talemåter: «'Du snakker så besynderlig,' sa Hans Castorp. [...] Han hadde imidlertid ment vendingen 'vi her oppe', som Joachim hadde brukt for tredje eller fjerde gang og som på en eller annen måte forekom ham beklemmende og selsom.»²² Denne bruken av «vi» og «dere» antyder her at Joachim identifiserer seg selv som en innbygger i det syke kongeriket, en del av pasientfellesskapet. Motsatt antyder det at han ikke lenger identifiserer seg med folket i lavlandet, som har blitt til de «andre». Det er dette som virker besynderlig for Castorp, nettopp at fetteren virker å ha oppgitt livet som frisk i lavlandet, og identifisert seg nesten fullstendig som syk i høylandet.

Castorp møter ved ankomsten alle disse endringene i skikk og atferd med forundring, men ett år senere har han adoptert så å si alle de nevnte særegenhetene som kjennetegner sanatoriesamfunnet og -livet når onkelen Tienappel kommer på besøk. Tienappel kommer med samme bemerkning om Castorps helse. Han virker «aldeles fremragende» og onkelen forventer at han vil «slå følge med ham tilbake med det samme», men det har Castorp ingen planer om, tvert imot har Behrens «akkurat utmålt ham et halvår til.»²³ På vei opp til sanatoriet fryser Tienappel voldsomt, og han spør Castorp om ikke han også fryser, hvor svaret kun blir et enkelt: «Vi her fryser ikke».²⁴

Onkelen forsøker å engasjere nevøen med prat fra lavlandet, om familiære og forretningsmessige forhold, men alt virker å prelle av Castorp. Tienappel blir «slått tilbake av Hans Castorps uforstyrrelige, bestemte og ukunstlede likegyldighet, en slags uberørthet eller usårbarhet,»²⁵ som avviser alt onkelen forsøker å nærme seg nevøen med. Lavlandet er fjernet for nevøen, han føler knapt noen tilknytning til det, og er langt mer interessert i å snakke om de ulike medisinske og biologiske fenomenene som omhandler tuberkulose. Onkelen og nevøen virker ikke å eksistere på samme plan, men oppfatter og interesserer seg for omverdenen på helt ulike måter.

²¹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 13.

²² Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 14-15.

²³ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 425.

²⁴ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 425.

²⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 427

Når Hans Castorp ankom sanatoriet for første gang, oppfordret Joachim ham om å ta det med ro og *akklimatisere* seg: «Men nå må du først akklimatisere deg, det er slett ikke så lett, skal jeg si deg. Og klimaet er jo heller ikke det eneste som er spesielt her hos oss. Her er det mye nytt å se, bare vent.»²⁶ Først og fremst mener Joachim her å tilpasse seg det røffe klimaet i høylandet, men han hentyder selv til de sosiale forskjellene mellom høy- og lavland som framstår uvant og sært for Castorp. Akklimatiseringen blir ikke kun å tilpasse seg fjellklimaet, men også lokale begreper, forståelser og sosiale skikker som er særegne sanatoriesfæren. Castorp er nødt til å tilpasse seg normen, adoptere de samme levereglene og skikkene som pasientene lever etter, og bekjentgjøre seg med det samme tankegodset de innehar: Det er et forsøk på å normalisere Castorp og gjøre ham til en av de normale – en pasient. Både Castorp og Tienappel blir syke når de ankommer sanatoriet – begge blir betegnet som «anemiske» av hoffråd Behrens²⁷ – og står i stor kontrast med den andre *faktisk* syke, som tvert imot ser kjernesunn ut. Den friske blir syk og den syke er frisk i sanatorieverden, og den besøkende friske oppfordres til å bli værende, til å ta del i sanatorielivets skikker og la seg normalisere til å bli en normal pasient. Bondevik og Stene-Johansen skriver om *Trolldomsfjellets* «smitte», særlig i en politisk-allegorisk forstand,²⁸ men her kan vi forstå smitten som både medisinsk og sosialt affektiv. Trolldomsfjellets syke sfære «er preget av en noe mytisk smittetematikk»²⁹; ikke bare sykdommen, men også sykdomssfærens *normalitet* virker å smitte over på de besøkende. At Castorp blir syk selv virker nærmest uunngåelig.

Tienappels vantro viser den fulle effekten av Castorps normaliseringsprosess. Han kan ikke lenger regnes som en borger i lavlandet; han er fullt ut en pasient og har adoptert alle særegenheter som skiller høyt fra lavt, fullstendig likegyldig til hva som foregår i lavlandet, Tienappel reiser hjem, etter en plutselig innsikt i at det samme er i ferd med å skje med ham selv.

Det er i akklimatiseringen, i tilegnelsen av kunnskap om nye skikker, parametere og fenomener i denne ukjente og isolerte sanatoriesfæren, at dannelsen til Castorp ligger. Tuberkulosesanatoriet blir en kilde til nye og ukjente inntrykk som han absorberer, en reise til en ny verden som opererer på helt ulike premisser enn lavlandet han er vant til. Akklimatiseringen er en normaliserende prosess hvor Castorp lærer om den nye sfæren, hvor han utforsker og eksperimenterer med nye tanker og livssyn han nå har blitt eksponert for.

²⁶ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 12.

²⁷ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 49 og 429.

²⁸ Bondevik og Stene-Johansen, *Sykdom som litteratur*, s. 140.

²⁹ Bondevik og Stene-Johansen, *Sykdom som litteratur*, s. 139.

Hva ligger i kjernen av denne uortodokse dannelsen? Hvilke nye erfaringer og kunnskaper tilegner Castorp seg, nå som han har fått belyst denne skyggesiden av livet som er høylandet, pasientens tilværelse på sanatoriet?

IV. Den henrivende fru Chauchat: Kjærlighet og frihet som et sentrum i Castorps dannelse

En av de mest sentrale karakterene i Hans Castorps «dannelse» oppe på sanatoriet er madame Chauchat, en nonchalant, russisk og gift dame. Castorp setter seg ned ved frokostbordet på sin aller første morgen oppe på sanatoriet, da en høy lyd avbryter måltidet:

Plutselig for Hans Castorp sammen, i irritasjon og fornærmelse. En dør hadde slått igjen, der var døren til venstre foran, den som førte rett ut i hallen – noen hadde latt den falle eller rett og slett smelt den igjen etter seg, og det var en ulyd som Hans Castorp ikke for sitt bare liv kunne tåle, og som han hadde hatet i all sin tid.³⁰

Han irriterer seg grenseløst over den hensynsløse personen som så uvørent smeller med dørene i spisesalen, men identiteten blir ikke avslørt før senere på dagen, ved middagen. Det er madame Chauchat: «Hun er så skjødesløs. En henrivende kvinne», sier Castorps bordfelle frøken Engelhardt, hvor Castorp indignert svarer: «Hun burde lukke døren ordentlig etter seg! [...] Det er en fryktelig uvane.» Samtidig har synet av denne henrivende kvinnen vekket noe i Castorp, han legger i forbifarten «merke til at hun hadde høye kinnben og smale øyne ... Da han så det, ble han berørt av et flyktig minne om et eller annet og en eller annen ...»³¹

Fru Klavdija Chauchat opptar tankene til Hans Castorp mye av tiden i de tre første ukene, de ukene hvor han egentlig kun er på besøk på sanatoriet. Som så mye annet ved denne sykdomssfæren ser han Klavdija med fremmede øyne, med øynene til en fra lavlandet som aldri har opplevd hvordan ting arter seg på sanatoriet Berghof. Etter en stund glir indignasjonen over madame Chauchats løsslupne oppførsel over i en forskremt beundring, en fascinasjon av hennes væremåte og et ønske om å komme nærmere henne.

Hvor kommer fascinasjonen over Klavdija Chauchat fra? Dette er et spørsmål Castorp selv ikke virker å ha oversikt over i begynnelsen, men på en villfaren spasertur i området rundt Berghof, mens han med høy feber, slitne bein og rennende neseblod hviler på en benk ved en fjellbekk, erindrer han hva som har utløst interessen for Klavdija: en gutt fra samme skole som ham ved navn Přibislav Hippe. I to år, som kun inneholdt én kort samtale der 13-år gamle Castorp spurte om å låne blyanten til Hippe, beundret Castorp den andre gutten på avstand, med interesse, men aldri et behov for å sette ord på de merkelige følelsene han kjente

³⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 48.

³¹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 79.

på, ei heller for å stifte nærmere bekjentskap med ham. Øynene, den slappe holdningen og svaien i ryggen, kjenner Castorp igjen i denne tidlige formen for forelskelse; de samme følelsene vekkes på nytt når han ser på Klavdija.

Hun representerer for Castorp en motsats til hans vante forestillinger om skikk og holdning fra lavlandet:

[D]et var klart og tydelig at fru Chauchats nonchalante holdning, hennes dørsmelling og hensynsløsheten i blikket hadde sammenheng med at hun var syk, ja, det hele uttrykte denne ubundetheten, disse ikke aktverdige, men nærmest grenseløse fordeler [...]³²

Klavdija skiller seg fra Hippe på dette viktige punktet: Hun er syk, en borger i det syke kongerike, og dermed formet av sanatorielivets særegne leveformer. Holdningen hennes, den frie, men skjødesløse måten hun bærer seg på, og hennes likegyldighet til det som er aktverdig eller sømmelig, ser Castorp på som en konsekvens av, eller til og med *det samme* som at hun er syk. Det er sykdommen hennes som gir henne skjødesløsheten Castorp først irriterer seg over, men også friheten hennes som han senere fascineres og tiltrekkes av. Kontrastert med den stramme og rakryggete borgerlige sfæren i lavlandet som Castorp kommer fra, ser han i høylandet, og særlig gjennom Klavdija, en løssluppenhet han ikke er vant med: Joachim sine ukarakteristiske og likegyldige skuldertrekk, herrene som sjeldent går med hatt, kvinnene som kler seg forgjengelig og mindre tildekkende. Skjødesløsheten oppfatter Castorp som en integrert del av «å være syk»:

Hvis [fru Chauchat] var syk – og det var hun vel, men håpløst syk, siden hun allerede så lenge og så ofte måtte være her oppe, så måtte sykdommen hennes, om ikke fullt og helt, så i så fall for en stor del være av moralsk natur, og da faktisk, som Settembrini hadde sagt, ikke være en årsak eller følge av hennes «skjødesløshet», men være identisk med den.³³

Men Klavdija framstår ikke utelukkende løssluppen og skjødesløs: Hun er *fri*, hun beveger seg lett, uten tyngden av pliktene og skikkene fra lavlandet, en fullstendig identifikasjon med livet i høylandet.

³² Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 125.

³³ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 227.

Noe ved denne friheten, å være ubundet til de normale oppfatningene fra lavlandet om å måtte forholde seg til plikter, skikker og manerer, appellerer til Castorp. Det er derfor han til slutt, når febersymptomene melder seg og han viser antydninger til å være syk, omfavner akklimatiseringsprosessen og med glede identifiserer seg som en syk person. Sykdom betyr en fritakelse fra plikter, og dermed en frihet til å utforske, eksperimentere og la seg oppta av ting man ellers ikke ville hatt tid til å vie noen interesse. På denne måten blir sykdom et privilegium, en mulighet til utforsking som Castorp griper med begge hender når den først byr seg. Friheten til å adspre seg, å utforske og eksperimentere med tanker og ideer, er det ved sanatorielivet som lokker Castorp til å bli værende (og det som skremte onkel Tienappel vekk). At han blir syk nok til å bli værende på sanatoriet er et lykketreff: en mulighet til å eksperimentere med denne ukjente friheten, og samtidig komme nærmere den henrivende Klavdija.

Selve prosessen å komme seg nærmere Klavdija, å forstå hennes vesen og til slutt stifte bekjentskap med henne, er på samme tid en dannelsesprosess. Han må møte henne der hun er; han må lære og erfare de ukjente delene av livet som sykdommen medfører, og som har formet Klavdija til den beundringsverdige frie og nonchalante personen hun er. To måneder etter ankomsten har Castorp en ubehagelig opplevelse med Klavdija, der han i et forsøk på å tiltrekke oppmerksomheten hennes isteden blir tilsendt et glidende blikk «med et så forsettlig uttrykk av likegyldighet at det så ut som forakt, nøyaktig som forakt»³⁴. Fortvilelsen over denne avvisningen er stor hos Castorp:

Hvorfor dette blikket? [...] Var han en flyktig treukers hospitant, uten del i hennes sfære, eller hadde han kanskje ikke avlagt ordensløfte på grunn av en fuktig flekk på lungen – var han kanskje ikke innlemmet og hjemmehørende, var han ikke en av oss her oppe, med drøye to måneder på baken, og hadde ikke Merkur steget til 37,8 igjen i går aftens? ... Men det var jo nettopp dét som gjorde hans lidelse total! Merkur steg ikke lenger!³⁵

Frustrasjonen til Castorp er over at han ikke har blitt syk *nok* enda, i en fysisk forstand med at feberen hans fremdeles er mild, men også mentalt i at han ikke kan nærme seg Klavdija, ikke kan trenge inn til hennes «sfære» – den syke. Kort tid senere stiger feberen igjen, etter at han

³⁴ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 233.

³⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 233. «Merkur» refererer her til kvikksølvtermometeret pasientene bruker.

makter å utveksle et «*ærbødig* ‘god morgen’»³⁶ med henne. Forelskelsen, altså prosjektet å komme seg nærmere fru Chauchat, og dannelsen til Castorp blir to sider av samme sak, nemlig å oppleve og tilegne seg den ukjente erfaringen av det frie sykdomslivet på sanatoriet.

Her er det viktig å presisere at det ikke er fru Chauchats sosiale samvær han begjærer eller beundrer. I veldig lang tid er det knapt noe forhold å snakke om mellom de to: Det er ikke før på valborgsnatten, syv måneder etter at Castorp ankom sanatoriet, at han endelig oppsøker Klavdija og stifter bekjentskap med henne. Fram til da er det kun gjennom lange blikk og informasjon som svirrer rundt middagsbordet at Castorp kjenner til Klavdija. På avstand i spisesalen betrakter han henne, biter seg merke i atferden, holdningen og alle de særegne kroppslige trekkene hennes. Det er kroppen hennes, hennes «kroppslighet», han først og fremst beundrer:

For bak pannen var det tanker [...] som refererte til madame Chauchats nonchalanse og hensynsløshet, til hennes sykdom, sykdommens fremhevelse og betoning av hennes kroppslighet, sykdommens kroppsliggjørelse av hennes vesen, som han, Hans Castorp, i henhold til legens kjennelse nå skulle få del i.³⁷

På grunn av sykdommen blir kroppen til Klavdija framhevet og betont, det ytre og overflatiske tilknyttes det indre og syke. Vissheten om at hun er syk gjør at sykdommen blir synlig i huden, i øynene, i armene, i hele hennes legemlige vesen. Det finnes ikke noe begjær for sosialt samvær med Klavdija hos Castorp. I kroppen hennes finner han den sykelige friheten han selv ønsker å ta del i.

Hvordan skal Hans Castorp klare å heve seg selv til det samme nivået av «sykdommelig» frihet som Klavdija utstråler? Ved å gå dypere inn i sykdommens verden, ved å tilegne seg kunnskaper om kroppens biologi, og ved å videre utforske store overordnede temaer fra sykdommens kroppslige perspektiv: humanisme, livet, døden, og kjærlighet. Kapittel fem i romanen, som utgjør de syv første månedene på sanatoriet, viser ved å fremheve ulike episoder hvordan Castorp ivrig og lærevillig, om ikke litt naivt, kaster seg ut i sykdommens vide og hittil uutforskede idéhav.

Etter at han blir diagnostisert som syk, gjennomfører Castorp sin første røntgenundersøkelse sammen med Joachim. Joachim stiller seg opp bak røntgenapparatet, og i disse øyeblikkene får Castorp for første gang se kroppen slik den skjuler seg under huden:

³⁶ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 234.

³⁷ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 206.

skjelett, bein og organer, «'Jeg ser hjertet ditt!' sa han med anstrengt stemme.»³⁸ Så er det hans egen tur:

Han så inn i sin egen grav. Han så forråtnelsesprosessen fremskyndet gjennom lysets kraft, så kroppen han gikk rundt i, nedbrutt og utslettet, oppløst og intetsigende tåke, og midt i dette det findreide skjelettet i høyre hånd [...]: en hard ting av denne verden, som mennesket smykker sitt legeme med, legemet som er forutbestemt til å smelte bort [...] og for første gang i sitt liv forstod han at han ville komme til å dø.³⁹

Denne plutselige erkjennelsen av døden, av hans egne biologiske strukturer og funksjoner som før eller siden vil stoppe opp eller slites ut, blir for Castorp umiddelbart koblet sammen med sykdom. Her i høylandet lever man sammen med døden hver dag; pasienter ligger på dødsleie, «moribundi», på grunn av sykdommen alle beboerne har til felles, og boben kjører ned med likene fra fjellet om vinteren i all alminnelighet. Fordi sykdom og død henger så tett sammen, blir Castorp ytterligere interessert i hva som finnes i døden. Senere i kapittelet drar han med seg Joachim rundt på værelsene på sanatoriet for å besøke flere av de alvorlig syke og «moribundi» pasientene. Motivene er sammensatte – han er drevet av både medisinsk interesse, men også et «åndelig behov for å ta lidelse og død alvorlig og få vise aktelse»⁴⁰, med ærefrykten over å «se» sin egen død friskt iboende.

Etter noen utspøringer om Klavdija rundt middagsbordet, finner Castorp ut at hoffråd Behrens har portrettert henne, og at portrettet henger i hoffrådets bolig like ved siden av sanatoriet. Castorp avlegger et besøk og får se at portrettet ikke likner særlig på originalen: Hun «virket ti år eldre enn hun var, [...] som avbildning av sitt objekt hadde det bare det aller fjerneste slektskap».⁴¹ Ett aspekt er imidlertid gjengitt eksakt: huden.

Man kunne innbille seg at man merket perspirasjonen, den usynlige livsutdunstingen fra dette kjød, at man ikke ville kjenne lukten av olje og ferniss hvis man for eksempel presset leppene mot bildet – men lukten av en menneskekropp.⁴²

³⁸ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 217.

³⁹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 218.

⁴⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 294.

⁴¹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 256.

⁴² Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 257.

Huden hennes er gjengitt med en vitenskapelig realisme, en organisk og virkelighetstro avbildning av den samme huden Castorp i lengre tid har beundret på avstand. Her, foran portrettets naturtro hud, føler han seg nærmere hennes legeme enn noen gang før.

Samtalen med Behrens etterpå er, som en konsekvens, utelukkende rettet mot biologi, mot medisin og kroppslige funksjoner. Han forhører seg med hoffråden om kroppens oppbygning, om lymfebevegelse og rødming, og ikke minst om livet, i denne utvekslingen: «'Livet er at formen beholdes selv om materien skifter.' [sa hoffråd Behrens] 'Hvorfor skal formen beholdes?' sa Hans Castorp. [...] 'Form er pedanteri.'»⁴³ I etterkant vier Castorp mye av sin tid til å tilegne seg kunnskap om medisin og biologi, med det ambisiøse utgangsspørsmålet: Hva er menneskelivet? Han er for alvor i gang med sine eksperimenter, i et forsøk på å forstå livet og døden den syke tilværelsen omsider har gjort han bevisst på.

Sykdom og kjærlighet, og den skamløse lidenskapen kjærligheten medfører, er for Castorp én og samme ting. Å bli forelsket i Klavdija er identisk med å bli syk selv: «Sykdomssymptomet er en skjult kjærlighetsytring, og all sykdom var forvandlet kjærlighet»⁴⁴, slik doktor Krokowski uttrykker det i det første foredraget Castorp hører av han, og som utvilsomt har plantet denne forestillingen hos ham. Sykdom blir til en sanselig overbetoning, en lidenskap eller et begjær, som for Castorp har sin kilde i fru Chauchat og hennes egen sykdom. Etter syv måneder, på den trolldomsfylte valborgsnatten, får Castorps lidenskap endelig utløp når han går bort til Klavdija og spør innledende: «Du har vel ikke en blyant?»⁴⁵ I den påfølgende samtalen på fransk, kjærlighetens språk, blottes Castorp sin kjærlighet for Klavdija:

«Kroppen, kjærlighet, døden, de tre er kun ett og det samme. For kroppen, det er sykdommen og vellysten, og det er dem som gjør at døden er til, ja, de er kjødelige begge to, kjærligheten og døden, og derav kommer redselen for dem og deres store magi! [...] Oh, fortryllende organiske skjønnhet som hverken skapes av oljefarger eller sten, men av levende og forgjengelig materie, fullt av livets og forråtnelsens febrile hemmelighet!»⁴⁶

Castorps forhold til sykdommen på dette tidspunktet er todelt: På en side er han fascinert av sykdommens medisinske og kroppslige bakgrunn, sykdommens faktiske natur, men på den

⁴³ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 265.

⁴⁴ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 128.

⁴⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 239.

⁴⁶ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 721.

andre opptas han minst like mye av forestillinger han kobler med sykdommen. «The romantic treatment of death asserts that people were made singular, made more interesting, by their illness»⁴⁷, skriver Sontag. Tuberkulose likestilles med å være sensuell og lidenskapelig, og dermed med kjærligheten. Gjennom sin forelskelse romantiserer Castorp tuberkulose, han anser den som opphøyd, fatal, men også lidenskapelig. Klavdija er ikke kun en romantisk interesse, hun blir selv til en metafor i Castorps øyne: Hun symboliserer sykdommen, hun bærer dens kroppslighet, sensualitet, romantiske kjærlighet og dødelighet med seg hvor enn hun går.

Gjennom sykdommen han selv får, som er identisk med kjærligheten han føler, får Castorp endelig ta del i den syke sfæren til Klavdija. Dannelsen er langt på vei, og har bestått av en grundig innføring i det biologiske, kroppslige, dødelige og amorøse som sykdom medfører. Men hvor ender Hans Castorp opp hen? Når og hvor fullendes dannelsen hans, hvis i det hele tatt? Innføringen i sykdommens verden bevisstgjør Castorp på seg selv, sin egen eksistens, på menneskelivet- og døden, og han setter dermed ut for å søke etter svarene på de største spørsmålene livet kan tilby.

⁴⁷ Sontag, *Illness as Metaphor*, s. 32.

V. «Mennesket er herre over motsetningene»: Gralsøken, idésyntesen og dannelsens toppunkt i «Sne»

Henry Hatfield trekker fram en avhandling om Thomas Manns verker skrevet av en ung Howard Nemerov kalt *The Quester-Hero*. Ifølge Hatfield likestilte avhandlingen «Castorp with such figures and Grail seekers as Faust, Perceval, Galahad, and so on [...] Clearly, Castorp is not of heroic proportions, but he does undergo an initiation and he senses the presence of the Grail he never really finds.»⁴⁸

Dette perspektivet på Castorp er særlig belysende med tanke på dannelsesprosessen hans, fordi det framhever at det ikke utelukkende er ren utforskning og eventyrlyst som motiverer Castorps tankeeksperimenter i sykdommens verden, men et nærvær av noe nytt og verdifullt, en bortgjemt gral han søker og famler etter. I høylandet har han oppdaget noe, konturene av hemmelighetene som ligger skjult i «the night-side of life». Når Castorp først forsiktig beveger seg inn i de sykes kongerike, blir han bevisst på de ukjente sidene av livet han aldri har møtt før og sanser et nærvær av noe større enn ham selv; på jakt etter denne sykdommens hemmelighet beveger han seg dypere og dypere i mørket til livets skyggeside.

Klimakset til denne søken finner sted i «Sne», ikke lenge etter onkel Tienappels mislykkede forsøk på å få nevøen hjem igjen. Dette delkapittelet har av utallige kritikere blitt identifisert som en nøkkelscene i romanen, og i vårt tilfelle blir den særlig viktig for Castorps sykelige dannelsesprosessen. Med et behov for «å være alene med sine tanker og regjeringsoppgaver» og «et intenst ønske om å få en mer inderlig og friere berøring med de nedsnedde fjellene som han hadde fattet en slik interesse for»⁴⁹, lærer han seg å gå på ski og begir seg ut på en tur uten mål og mening i de hvitkleddede Alpene rundt sanatoriet. Dypt inne i fjellet, omringet av hvitt så lang han kan se, blir han grepet av en sublim ærefrykt over de brutale farene fjellet betyr for ham:

[D]et var en følelse av dødbringende likegyldighet som utgikk fra denne verden. [...] Det var derfra denne unge mann kjente begeistringsrusen ved en lett kjærlighetsberøring med større makter [...] Men det han ikke hadde kjent, var denne dragingen mot å forsterke denne begeistrede berøringen med den dødbringende natur så mye at man risikerte full omfavelse [...] å våge seg så langt inn i det uhyrlige, eller iallfall ikke flykte så lenge fra det, at omgangen streifet det kritiske, det farlige,

⁴⁸ Hatfield, «The Magic Mountain», s. 2.

⁴⁹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 468.

[...] før det ikke lenger dreide seg om skumtopper og poteslag, men om stormbølger, svelget, havet.⁵⁰

Fjellnaturens likegyldige og dødbringende brutalitet fascinerer Castorp, lokker ham lenger og lenger inn, på samme måte som han ble fascinert og tiltrukket av sykdom. Der Hans Castorp setter ut på en intellektuell reise inn i mørket i sykdommens verden, en sfære der døden blir brakt nærmere og ens kroppslighet og biologi blir betonet, setter han her ut i natur som er like dødbringende og tilsvarende styres av naturens egne lover, funksjoner og prosesser (på samme måte som biologien). Castorps dypdykk i det syke kongerike er en ferd i farefulle høyder, en som søker etter å nærme seg livets ekstremiteter, å oppleve og utforske de potensielt dødbringende delene av livet. På samme måte som tankene hans svermer rundt tilegnete idéer om humanisme, kjærlighet og døden, vandrer han i snøfjellene uten en klar og tydelig hensikt, bare en indre draging som får ham til å utforske, å søke etter den hellige gral. At han i snøen, i hullene skistaven hans etterlater seg, ser blå lysglimt som minner «om lyset og farven i visse øyne, skarpe øyne med skjebneblick, [...] om Hippes og Klavdija Chauchats øyne»⁵¹, virker ikke tilfeldig: Det trekker parallellen mellom Klavdijas påvirkning i hans sykelige utforskning og hans ekskursjon i snøfjellene, og gir «Sne»-scenen en allegorisk dimensjon.

Turen i fjellet er også nære ved å ta livet av Castorp: Utmattet og hallusinerende sovner han ved en forlatt lø, midt i en kald og tett snøstorm og uten noen formening om hvor han er eller hvor han skal. Men det er også her han kommer nærmest gralen, svarene han søker etter, i form av en drøm.

Drømmen er todelt. Først viser et stort, frodig og skimrende parkområde seg, med fuktig luft og en regnbue som spenner seg over himmelen i refleksjonen fra vanndråpene i luften. «Å, hjemstavnens ånde, lavlandets dufter og frodighet, så dypt savnet!»⁵² mimrer Castorp, uten å ha gitt lavlandet en eneste tanke siden onkelens besøk:

Det var jo som musikk, som den reneste harpeklang, blandet med fløyter og fioliner. [...] Som ved trolldom fløt alt i hverandre og gikk under, forvandlet seg, foldet seg ut på ny og stadig vakrere. [...] Der lå havet – et hav, Sydhavet var det, dypt, dypt blått, lynblinkende av sølvlys, en vidunderlig vakker bukt [...] Åh-åh, det var nok, helt

⁵⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 471-472.

⁵¹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 473.

⁵² Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 485.

ufortjent, hva var vel dette for slags salighet av lys, av den dypeste himmelske renhet, av solskimrende havfriskhet!⁵³

I bukten bor det mennesker, båter som seiler i alle retninger, barn som leker, kjærlighetspar som danser sammen til lyden av fløytespilling, eldre som viser unge menn å skyte pil og bue, fiskere, folk som hviler langs havbredden, hyrder som passer på geitene sine: alle sammen «barn av solen», slik Castorp ser det:

«Det er jo henrivende!» tenkte Hans Castorp av hele sitt hjerte. [...] «Det er det som gjør meg så rørt og aldeles forelsket: Den ånd og det sinn, vil jeg si, som ligger til grunn for deres vesen, for det forhold de har til hverandre og lever sammen i!»⁵⁴

Men så vender han blikket bak seg. Et ragende og mektig tempel møter ham, han reiser seg opp fra trappetrinnene og beveger seg med et tyngende hjerte innover gjennom skogen av søyler. Han ser en sørgmodig skulptur av en mor og en datter. Full av engstelighet vender han til slutt blikket igjen, og ser denne gangen et heslig og fryktinngytende syn:

To grå kvinner, halvnakne, med flokete hår, med hengende heksebryster og fingerlange brystvorter, romsterte noe forferdelig der inne mellom flakkende ildsteder. Over et bekken rev de i filler et lite barn, rev det i stykker med stum villskap med bare hendene [...] og slukte stykkene i seg, så de sprø knoklene knaste i kjeften på dem og blodet dryppet fra de motbydelige leppene.⁵⁵

Med dette tar drømmevisjonen slutt. Castorp våkner, men blir liggende ved løen i en fraværende tilstand og vurderer drømmeriene sine. Han når en konklusjon og våkner dermed fullstendig – været har klarnet og det er ikke like sent på dagen som han fryktet. Vel hjemme på sanatoriet, med livet i behold, er drømmen i ferd med å blekne. «Hva han hadde tenkt, skjønte han allerede denne kvelden ikke lenger fullt og helt.»⁵⁶

Hva skal man legge i disse to kontrasterende delene av visjonen hans, som til tross for sine ulikheter finner sted ved siden av hverandre? Og hva slags konklusjon kommer Castorp selv fram til i tankerekken sine etter drømmen?

⁵³ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 485.

⁵⁴ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 487.

⁵⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 489.

⁵⁶ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 493.

Først kan man se på første del av drømmevisjonen, «barna av solen» i det frodige, idylliske og vakre samspillet med hverandre og naturen. Referansene til solen, fløyte- og harpespilling, klokskap og harmoni mellom folket, gjør det lett å trekke paralleller til Friedrich Nietzsches begrep «det apollinske», noe Hatfield også gjør i sin korte drøfting av scenen.⁵⁷ Nietzsche introduserer dette begrepet i *Tragediens fødsel* (1872) som en del av hans estetiske teori om den greske tragediens opprinnelse. Det apollinske, fra Apollon, den greske guden for bl.a. sol og poesi, betegnes av Nietzsche som tett knyttet opp mot «drømmens» verden. I en drømmetilstand blir alt umiddelbart tydelig, man ser helheter og detaljer uten at noe virker overflødig, samtidig som man ser at alt er «skinn», noe som tilslører et ukjent underliggende. Den apollinske drømmetilstanden er en måte å oppnå innsikt, slik «tyder [man] livet, [...] gjør livet mulig og verdt å leve.»⁵⁸ Men det stilles krav for å oppnå denne apollinske tilstanden: «[Det apollinske] innebærer en behersket begrensning, en frihet fra de villere impulser, en gjennomført ro [...]»⁵⁹ Fornuft, reglementering, ånd, individualitet, og harmoni: Alle er kvaliteter assosiert med det apollinske.

Humanisten Lodovico Settembrini kan ses på som en tydelig representant for de apollinske verdiene, særlig overfor Castorp selv. I Settembrini finner man en ren, dog naiv tro på menneskelig sivilisasjon og framgang, på nyttegjøring og bidrag, på fornuften og den menneskelige ånden. Denne samvittighetsfulle og pliktoppfyllende troen forsøker han støtt og stadig å påvirke Castorp med på pedagogisk vis. I drømmebildet av de apollinske «barna av solen» finner vi flere av Settembrinis tanker om rasjonalitet og beherskelse, harmoni og sivilisasjon.

Men drømmen er som sagt todelt; denne drømmeverden består ikke utelukkende av det apollinske. I bakgrunnen, hengende over det harmoniske solfolket, ligger det heslige og fryktelige, det groteske og barbariske, det kroppslige og dødelige. Disse to delene eksisterer i samme verden, slik Castorp sier det selv: «Var de så høflige og henrivende mot hverandre, dette solfolket, nettopp med et stille sideblikk til dette redde?»⁶⁰

Dette redde kan forstås som en motsetning til det apollinske solfolket, som noe *dionysisk*. Hatfield kobler de kannibalistiske kvinnene sammen med «barbaric Dionysianism».⁶¹ Slik Nietzsche skriver, er det dionysiske analogt med rusen, «den gledesfylte henrykkelse som stiger frem av menneskets innerste grunn, ja av naturen, ved

⁵⁷ Hatfield, «The Magic Mountain», s. 8.

⁵⁸ Nietzsche, Friedrich. *Tragediens fødsel*. Oversatt av Øystein Skar. Oslo: Spartacus, 2010. s. 24-25.

⁵⁹ Nietzsche, *Tragediens fødsel*, s. 25.

⁶⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 490.

⁶¹ Hatfield, «The Magic Mountain», s. 8.

ødeleggelsen av individuasjonens prinsipp». ⁶² Mennesket mister sin selvbevissthet og blir en del av et sømløst fellesskap, en tilstand som både kjennetegnes ved festens musikk og dans, men også «skrekken som griper mennesket når det plutselig blir helt forvirret av tingenes erkjennelsesformer.» ⁶³ I det dionysiske finner man gleden, ekstasen og fellesskapet, men også «rusens skrekk og gru». ⁶⁴ Barbarismen til de kannibalistiske kvinnene viser til denne skrekken.

Klavdija Chauchat melder seg her som en påfallende parallell til det dionysiske, på samme måte som Settembrini sammenfaller med det apollinske. Klavdijas løssluppenhet, hennes likegyldige og frie væremåte, som om hun har løst seg fra innskrenkinger eller fornuftens begrensinger, minner om den dionysiske rusen, en tilstand som kun er mulig på grunn av sykdommen hennes. Videre medfører sykdommen en kobling til kroppen, til naturens biologiske prosesser, og til dødens brutalitet. I Klavdija blir det syke satt sammen med den dionysiske rusen, dens henrykte frihet og forglemmelse, dens lidenskapelige kjærlighet, men også dens dødelige, brutale og kroppslige grusomhet. Sykdom er dionysisk.

Med denne innsikten er det knapt noen overraskelse at Settembrini og madame Chauchat misliker hverandre. I en diskusjon med Castorp legger Settembrini fram følgende syn:

Men det finnes én makt, ett prinsipp, som jeg gir min største bejaelse [...] og denne makten, dette prinsippet er ånden. Hvor inderlig avskyr jeg ikke å se et eller annet mistenkelig hjernespinn og -spøkelse som man kaller 'sjelen' bli spilt ut mot legemet – innenfor motsetningsparet åndelig og legemlig betyr kroppen det onde, det djvelske prinsipp, for kroppen er natur, og naturen [...] er ond, er mystisk og ond. ⁶⁵

Klavdija, med sin legemlighet, må framstå som en kroppsliggjøring av denne onde og mystiske naturen som besudler den menneskelige ånden. Hvis Klavdija representerer det syke høylandet og dets dionysiske opphøyde beruselse, er Settembrini representant for lavlandet og dets apollinske rasjonalitet og beherskelse, en sfære som verken trenger eller ønsker å forholde seg til den sykelige verdensanskuelsen. Desto mer frustrerende er det for Settembrini å se hvor stor påvirkning Klavdija har på Hans Castorp. Når Castorp fascineres av Klavdijas berusende sykелighet, er det den apollinske Settembrini som forsøker å holde ham igjen, som

⁶² Nietzsche, *Tragediens fødsel*, s. 26.

⁶³ Nietzsche, *Tragediens fødsel*, s. 26.

⁶⁴ Nietzsche, *Tragediens fødsel*, s. 28.

⁶⁵ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 248-249.

forsøker å iredettesette ham og ivareta de apollinske verdiene i ham, dette «livets smertensbarn». Settembrinis ønsker å ivareta og videreutvikle det apollinske i Castorp, og samtidig motvirke akklimatiseringsprosessen han har begynt i de dionysiske sykdomssfærer. Madame Chauchat forhindrer dette prosjektet.

Med andre ord består dannelsen til Castorp av en eksponering for det dionysiske, en beruselse eller opphøyd tilstand gjennom sykdommens nære forhold til naturen og døden. Lavlandet er likevel ikke helt glemt; Settembrinis pedagogikk har ikke overbevist ham, men den skinner igjennom i drømmevisjonen til Castorp.

Hva antyder dette om drømmevisjonen til Castorp? Med dette i tankene framstår den som en syntese, en sammensmelting av det sykelig dionysiske og det harmoniske apollinske.

Frafallet til døden skjer i livet, det ville ikke vært liv uten den, og i midten *homo dei* og dets stand og stilling – midt mellom frafall og fornuft – slik også dets stat befinner seg mellom mystisk fellesskap og overflatisk individualitet. [...] Mennesket er herre over motsetningene [...] ⁶⁶

Dette er kilden til harmonien solfolket levde i. De lever i bevissthet over sin dødelighet, over det barbarisk og mystisk dionysiske ved deres tilværelse. Ved overflaten, eller ved «skinnen», ligger fremdeles den apollinske fornuft og kontrollerte sivilisasjon, men bak skinnen finner man de underliggende dionysiske kreftene, «verdens dionysiske undergrunn» ⁶⁷ som binder individene sammen til et stort fellesskap. Døden, en del av den dionysiske barbarismen, er:

frihet, frafall, formløshet og lyst. Lyst, sier min drøm, ikke kjærlighet. Død og kjærlighet – det rimer dårlig, det er usmakelig sammen! Kjærligheten står i motsetning til døden, bare den, ikke fornuften, er sterkere enn døden. Bare den, ikke fornuften, gir gode tanker, Også formen er bare av kjærlighet og godhet: form og dannelselse i et forstandig og vennlig fellesskap, i en vakker, menneskelig stat – med et stillferdig sideblikk til det blodige måltid. Å, det er så nydelig drømt og godt regjert! ⁶⁸

På grunnlaget til den dionysiske dødeligheten og kjærligheten – som to motvekter til hverandre – kan det harmoniske fellesskapet, selve det apollinske idealet, Settembrinis lidelsesfrie drøm, eksistere. Uten dette fundamentale båndet mellom individene står man kun

⁶⁶ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 491.

⁶⁷ Nietzsche, *Tragediens fødsel*, s. 154.

⁶⁸ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 491.

igjen med rasjonalitet og regulering, og ingen kjærlighet. Men man skal også være forsiktig med å la døden ta overhånd, vite at «troskap mot døden og det forgagne er bare ondskap og mørk vellyst og menneskefiendtlighet, dersom den bestemmer vår tenkning og regjering.»⁶⁹ Det kreves en balanse.

Med dette resonnementet virker Castorp tilfreds; han har funnet gralen han lette etter, svaret på alle menneskets spørsmål. «Og dermed våkner jeg ... For dermed har jeg drømt meg ferdig og er i mål.»⁷⁰ Dannelsen, denne innvielsen i sykdommens verden, er komplett. Dets toppunkt er nådd: Hele den intellektuelle reisen gjennom skyggesiden av livet ender med en syntese av lavlandets og høylandets apollinske og dionysiske levemåter, en visjon om et idealsamfunn som omfavner og inkluderer begge motsetningene.

⁶⁹ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 491.

⁷⁰ Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 491.

VI. Opphøyelse eller forfall? En konklusjon og en kort vurdering av dannelsens endepunkt

Dannelsen Castorp gjennomgår er langt ifra en dannelselse i klassisk forstand. Man kan til og med stille spørsmål ved om det er en dannelselse i det hele tatt, men heller et forfall: Castorp som hengir seg til romantiske og dekadente levemåter, som fraskriver seg alt ansvar under påskuddet å ha litt feber. Samtidig skjer det utvilsomt noe mer med Castorp; hans tankevirksomhet aktiveres, han bevisstgjøres livet og døden, og han fatter større og større interesse for livets store spørsmål. Han sanser den hellige gral et sted i sykdomssfærens idéverden, og gjennomgår sånn sett en utvikling intellektuelt og mentalt oppe på sanatoriet. Den fysiske verden innskrenkes, men intellektuelt åpner den seg opp i det uendelige.

I denne oppgaven har vi sett på hva som ligger til grunne for dannelsesprosessen til Castorp, hva som forårsaker at hans intellektuelle verden utvider seg. I grunnlaget finner vi sykdom. Ved å tre inn i de sykes kongerike, blir Castorps idéverden og verdensanskuelse åpnet, hittil ukjente sider av livet blir belyst, og Castorps intellektuelle virksomhet aktiveres. Sykdomssfæren viser Castorp at hans tidligere forståelse av livet er ufullstendig. Lavlandets gode helse, dets sømmelige skikker og rasjonelle pliktfølelse, er bare en del av livets total. Den andre delen finner man i høylandet, i sykdommens lidelse, dens kjærlighet og lidenskap, dens likegyldige dødelighet. Oppholdet på sanatoriet blir på denne måten en opplevelse av den dionysiske beruselsen og barbarismen man kan gjenfinne i sykdommen, og som alltid kontrasteres med den apollinske og rasjonelle humanismen fra lavlandet. I denne nye sfæren aner Castorp noe essensielt, en hellig gral, et svar på menneskehetens sentrale spørsmål. Dannelsen for Castorp består dermed av å ta til seg de nye inntrykkene sykdomssfæren tilbyr ham, å utforske og eksperimentere med de nye idéene det dionysiske i sykdommen introduserer han for. Drømmevisjonen i «Sne» kan i denne forstand anses som et toppunkt i Castorps dannelselse, der hans nye idéer fra sykdommens sfære flettes sammen med det rasjonelle og måteholdne fra det friske lavlandet. På Nietzscheansk vis blir det apollinske og dionysiske smeltet sammen til en syntese, en helhetlig visjon av menneskets sivilisasjon, der rasjonell harmoni kun kan eksistere «med et stille sideblikk til dette reddsomme», til sykdom og død, men også til kjærlighet som dødens motvekt.

Castorp våkner fra drømmen sin i «Sne»-scenen. Han drar ned til sanatoriet igjen og glemmer kjapt hva han i det hele tatt har drømt om. Innsikten han har oppnådd, dette som er dannelsens fullendelse, forsvinner ut i ingenting. Castorp blir værende i sanatoriets komfortable og ansvarsløse sfære, mens tiden svinner hen. Plutselig blir Castorp revet ut av

trolldomsfjellets magi av det kraftige tordenbraket fra første verdenskrig. Castorps dager ender sannsynligvis på slagmarken; det er i hvert fall der hans fortelling slutter.

Hvordan skal man forstå dette ettermålet til toppunktet av Castorps dannelses? En grundig diskusjon av dette spørsmålet går utover oppgavens ramme, men vi kan likevel peke videre mot et potensielt svar. Det viser seg at innsikten Castorp fikk, har unndratt ham – men den har ikke det for leseren. Leseren går videre i Castorps fortelling til utbruddet av første verdenskrig med innsikten friskt i minne.

I etterordet til sin oversettelse av *Trolldomsfjellet* siterer Per Qvale et utsagn av Rudolf Hartling om *Trolldomsfjellet*: «Interpretene gjentar med svakere ord og ringere intelligens det som allerede står i verket.»⁷¹ Med dette sitatet i tankene vil jeg svare på spørsmålet over med Manns egne avsluttende ord til Hans Castorp ute på slagmarken:

Det kom øyeblikk da du, som en anelse, i dine regjeringstanker, så en drøm om kjærligheten vokse frem av nød og legemlig utukt. Denne dødens verdensfest, denne onde feberbrann som setter den regntunge aftenhimmelen i brann omkring oss: Vil også den en gang få kjærligheten til å stige opp?⁷²

⁷¹ Qvale i etterordet til Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 728.

⁷² Mann, *Trolldomsfjellet*, s. 712.

VII. Litteraturliste

- Boasson, Frode Lerum. *Mellom frafall og fornuft: En undersøkelse av det humanes problem i Thomas Manns Trolldomsfjellet*. Masteroppgave. Universitetet i Bergen, 2008.
- Bondevik, Hilde og Knut Stene-Johansen. *Sykdom som litteratur: 13 utvalgte diagnoser*. Oslo: Unipub, 2011.
- Foucault, Michel. «*Society Must Be Defended*»: *Lectures at the Collège de France, 1975-76*. Oversatt av David Macey. New York: Picador, 2003.
- Genette, Gérard. *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Oversatt av Jane E. Lewin. Ithaca: Cornell University Press, 1980.
- Haarberg, Jon, Tone Selboe og Hans Erik Aarset. *Verdenslitteratur: Den vestlige tradisjonen*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Hatfield, Henry. «The Magic Mountain.» I *Perspectives and Personalities*. Ralph Ley, Maria Wagner, Joanna M. Ratych, og Kenneth Hughes (red.), 135-155. Heidelberg: Winter Universitätsverlag, 1978. Gjengitt i *Twentieth-Century Literary Criticism*. Lawrence J. Trudeau (red.). No. 293. Detroit: Gale, 2014. Hentet 26. mai, 2022. <https://link.gale.com/apps/doc/H1420117189/LitRC?u=ntnuu&sid=bookmark-LitRC&xid=125fefe8>.
- Mann, Thomas. *Trolldomsfjellet*. Oversatt av Per Qvale. Oslo: Gyldendal, 2005.
- Nietzsche, Friedrich. *Tragediens fødsel*. Oversatt av Øystein Skar. Oslo: Spartacus, 2010.
- Ridley, Hugh. *The Problematic Bourgeois: Twentieth-Century Criticism on Thomas Mann's Buddenbrooks and The Magic Mountain*. Columbia: Camden House, 1994.
- Skogheim, Dag. *Sanatorieliv: Fra tuberkulosens kulturhistorie*. Oslo: Tiden, 2001.
- Sontag, Susan. *Illness as Metaphor & Aids and its Metaphors*. London: Penguin Books, 1991.

